

Кудренко Н. В.
Національний університет харчових технологій

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто основні теоретико-методичні підходи до оцінювання економічної ефективності виробництва підприємств. Досліджено погляди науковців щодо вибору та характеристики показників оцінювання економічної ефективності функціонування підприємств з метою проведення комплексного аналізу. Визначено основні агреговані показники комплексного оцінювання економічної ефективності підприємств.

Ключові слова: оцінювання, економічна ефективність, показники, система показників, аналіз.

В сучасних умовах господарювання дослідження економічної ефективності функціонування підприємств набуває особливого значення. Адже діяльність всіх підприємств спрямована не лише на задоволення потреб споживачів, але й на досягнення максимальних результатів роботи при мінімізації витрат, зокрема зниження собівартості продукції та необґрунтованих втрат ресурсів. Не менш важливим питанням є вибір оптимальної системи показників, яка б дозволила максимально точно та всебічно оцінити ефективність функціонування підприємств.

Теоретико-методичні аспекти щодо проблем підвищення економічної ефективності функціонування суб'єктів господарювання в сучасних умовах господарювання знайшли своє відображення у наукових працях вітчизняних вчених, таких як: В. Андрійчук, П. Борщевський, А. Гончарук, С. Закоморний, О. Ефімова, Г. Іваницька, І. Маркіна, В. Мартиненко, С. Москвін, Т. Мостенська, С. Мочерний, Ю. Новикова, С. Покропивний, В. Прядко, В. Радченко, П. Руснак, П. Саблук, К. Салига, А. Чупис, О. Шпичак, В. Яценко і зарубіжних: К. О'Дем, Е. Деніс, Д. Грейсон, Р. Макконелл, В. Маршалл, В. Паретто, Стенлі Л. Брю та багатьох інших. Ними висвітлено основні теоретичні і методологічні аспекти економічної ефективності функціонування підприємств.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових досліджень і опублікованих праць, основні теоретичні положення і практичні аспекти економічної ефективності діяльності суб'єктів господарювання, залишаються дискусійними і потребують подальшого наукового дослідження. Подальших наукових досліджень потребують методичні підходи щодо вибору складових і критеріїв системи показників оцінювання економічної ефективності функціонування підприємств, виявлення резервів і можливостей їх функціонування, визначення напрямів підвищення економічної ефективності та розвитку, використання економіко-математичних методів при прогнозуванні їх подальшого розвитку.

Мета статті – дослідження економічної ефективності функціонування підприємств в сучасних умовах господарювання з метою зростання їх прибутковості.

В процесі наукового дослідження економічної ефективності функціонування підприємств важливим є вивчення і проведення детального аналізу даних про різноманітні аспекти виробничо-господарської діяльності суб'єктів. На нашу думку,

дослідження економічної ефективності функціонування підприємств доцільно проводити на основі системного аналізу, який є методом оцінки структурних зв'язків системи на основі поєднання статистичних і економіко-математичних методів.

Підвищення економічної ефективності виробництва в сучасних умовах господарювання і його послідовної інтенсифікації неможливе без об'єктивної економічної оцінки різних явищ, але на основі лише економічної ефективності надати оцінку виробничих процесів не можливо. Необхідно проаналізувати конкретні показники, що відображають вплив різних факторів на виробничо-господарську діяльність.

Метою статті є дослідження теоретико-методичних підходів щодо оцінювання економічної ефективності виробництва в сучасних умовах господарювання та визначення основних агрегованих показників для проведення комплексного аналізу діяльності підприємств.

Проведені дослідження показують, що економічна ефективність є складною і багатогранною категорією сучасної економічної науки, яка виникла паралельно з формуванням періоду матеріального виробництва, не має однозначного визначення і трактування в сучасній науковій літературі, залежить від оптимально обґрунтованого співвідношення витрат і результатів виробництва. В процесі наукового пошуку слід звернути особливу увагу на оцінку ефективності роботи підприємств як завершального етапу фінансового та управлінського аналізу господарської діяльності підприємств.

Оцінка економічної ефективності виробничо-господарської діяльності підприємств визначається за допомогою різних науково обґрунтованих і взаємопов'язаних показників, які повинні забезпечувати порівнянність витрат, які понесені на виробництво продукції з кінцевими результатами роботи. На сьогоднішній день не існує єдиної визначеної системи показників, а також їх класифікації, на основі яких можна провести детальний аналіз економічної ефективності господарюючих суб'єктів.

Всі показники можна розподілити на дві основні групи: на абсолютні (розміри явищ і процесів) та відносні (співвідношення між двома абсолютними величинами). Абсолютні можуть бути виражені у натуральних одиницях (кілограми, тонни, літри), вартісних (гривні, копійки) і умовними одиницями, а відносні – у коефіцієнтах або відсотках, залежно від результату, який бажають одержати в процесі проведеного аналізу.

На думку Л. Бровко, О. Онищенко всі економічні показники слід розділяти на специфічні (окремі) та загальні [1; с. 62-63; 4, с. 64-68]. За допомогою специфічних показників проводиться вивчення конкретної сторони досліджуваного явища, а за допомогою загальних показників проводиться аналіз в цілому усіх процесів на підприємстві. Загальні показники можуть включати в себе сукупність показників.

До загальних показників, які характеризують економічну ефективність слід віднести: фонд оплати праці; загальну рентабельність продаж; енергомісткість виробництва та ін., а до специфічних показників: якість випущеної продукції; ефективність використання основних виробничих фондів та матеріальних ресурсів, обігових коштів щодо конкретної промисловості...

Конованов С. пропонує три підходи щодо визначення загальних показників [2, с. 122]:

- механічний, поєднання невідповідності економічних показників;
- ресурсний, на основі якого визначається співвідношення ефекту і ресурсів, які витрачені в процесі виробництва;
- витратний, співвідношення результату діяльності до поточних витрат праці.

Зазначимо, що на сьогоднішній день, науковцями не визначено єдиного загальноприйнятого показника для визначення економічної ефективності господарської діяльності підприємств. Питання вибору єдиного універсального показника для визначення економічної ефективності є актуальним і потребує додаткового вивчення, однак слід зазначити, що науковцями пропонувалися різні формули, які мали ряд переваг та недоліків.

Збираючи і опрацьовуючи об'єми інформації про господарську діяльність підприємств необхідно знати, з якою метою проводиться дане дослідження, які вхідні дані необхідні для того, щоб одержати в кінцевому результаті достовірну і точну інформацію.

На сьогоднішній день питання виведення основного узагальнюючого показника для оцінки економічної ефективності виробничо-господарської діяльності підприємств є актуальним і необхідним.

Методичні основи оцінки економічної ефективності пов'язані з розрахунком співвідношення результату (ефекту) від виробництва до розміру ресурсів (витрат), які були витрачені з метою отримання даного результату і розраховується за загальною формулою:

$$e = \frac{E \rightarrow \max}{B \rightarrow \min} \quad (1)$$

де: e – критерій економічної ефективності;

E – економічний результат (вигода, ефект);

B – витрати на досягнення економічного результату.

На нашу думку, саме використання в процесі дослідження рівня економічної ефективності підприємств економіко-математичних методів дає можливість одержати системну оцінку господарської діяльності, а всі елементи системи необхідно вивчати в тісному взаємозв'язку.

Щодо теорії ефективності виробництва як співвідношення результатів і витрат, важливо враховувати вплив двох факторів: споживчої вартості і вартості зазначеної К. Марксом. Зокрема К. Маркс відмітив: “Узагалі, чим більше продуктивна сила праці, тим меншим є робочий час, необхідний для виготовлення відомого виробу, тим меншою є кристалізована в ньому маса праці, тим менша його вартість”. Відомий класик у своїх працях сформував закони економії часу і зростання продуктивності праці на одиницю споживчої вартості:

Ми погоджуємося з точкою зору Мейер, Маршал В. “...за відсутності ідеальних показників всі показники оцінки економічної ефективності по своїй важливості стають не повністю досконалими. Деякі із таких показників можуть бути кращими чим інші, але всі показники ефективності, якщо ми намагаємось оцінити економічну ефективність або подібне, мають свої недоліки” [3, с. 43]. Так, дійсно визначити

основні показники оцінки ефективності і використовувати за різних умов аналізу вхідної інформації є невірним, адже існує вплив факторів на кінцевий результат виробничо-господарської діяльності досліджуваних підприємств, які важко передбачити із різних умов і кожному окремому випадку. Так, в умовах інтенсивного розвитку є доцільним використовувати одні показники, екстенсивного – інші, а от в період кризових явищ або для того, щоб підтримати галузь, яка розвивається треті.

На думку Мейера, Маршала В. великі і більш складні за організаційно-правовою формою управління підприємства потребують значно більшої кількості показників для проведення аналізу тому, визначено сім основних призначень показників оцінки ефективності у вигляді піраміди, які представлено на рисунку 1.

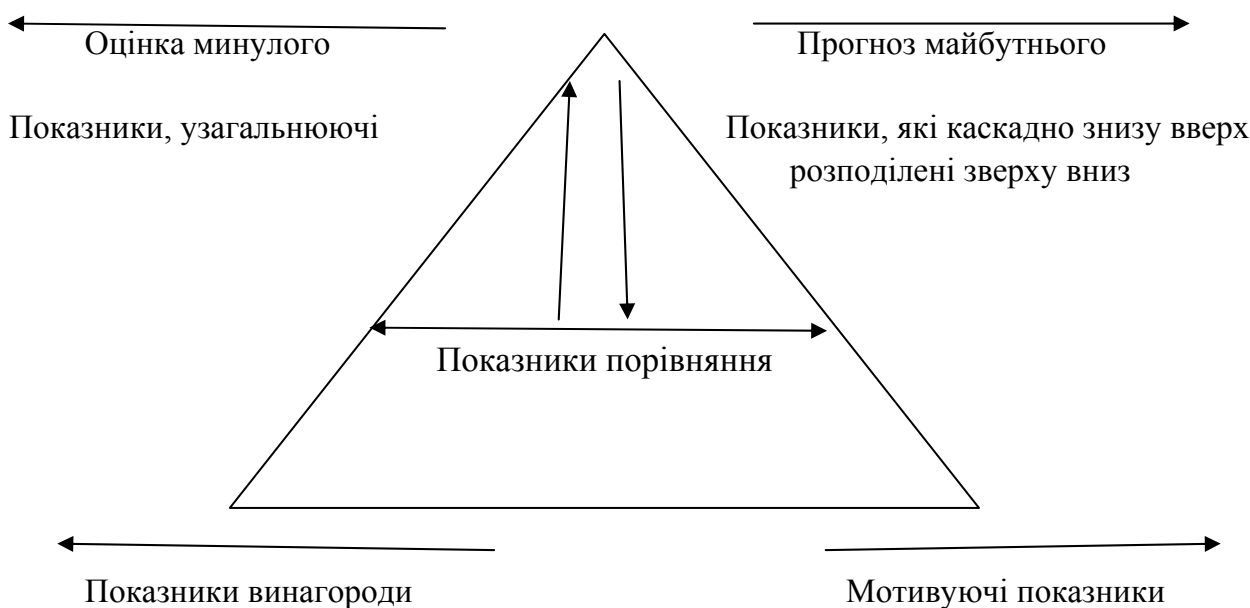

Рис. 1. Сім призначень показників оцінки [3, с. 53]

Показники, за допомогою яких відбувається прогноз на майбутнє, оцінка минулого, мотивація і винагорода працівників розташовані за межами піраміди, оскільки вказані економічні показники є загальними для всіх суб'єктів господарювання, не залежно від організаційно-правової форми управління, розмірів підприємства, обсягами виробництва, а також чисельністю працівників. В межах піраміди розташовані показники, призначені для узагальнення знизу вверх, каскадного розподілу зверху вниз. Необхідно зазначити, що в залежності від розвитку компанії можливе збільшення і розширення системи необхідних показників для проведення детального аналізу господарської діяльності. Такі показники як прогнозування майбутнього, а також оцінки минулого розташовані зверху піраміди і призначені для оцінки економічної ефективності, а також досягнень компанії в минулому, а от у підніжжя піраміди розташовані показники мотивації і компенсації, оскільки вони призначені для стимулювання ефективної роботи окремих працівників.

В процесі дослідження ефективності виробництва слід звернути увагу на виробничі функції, що характеризують залежність випущеної готової продукції від факторів впливу на процеси роботи підприємства. Розглянемо виробничу функцію запропоновану Коббом-Дугласом, яка враховує вплив двох факторів: капіталу і праці:

$$V = A * K^{\alpha} * L^{\beta} \quad (4),$$

де V – обсяг виробництва;

K – виробничі фонди;

L – робоча сила;

A – коефіцієнт пропорційності чи масштабності;

α, β – коефіцієнти еластичності обсягу виробництва до капіталу та праці що характеризують приріст обсягу виробництва, який припадає на 1% приросту відповідного фактору виробництва.

При чому, якщо зростають значення K і L у n разів, то існує прямо пропорційна залежність у відповідності до якої зростає V у $n^{\alpha+\beta}$.

Над вказаною виробничою функцією працювали Р. Слоу, Е. Деніс, Ю. Штерн, які вказали на необхідність в виразі враховувати наступні фактори: кваліфікацію працівників і технічний рівень виробництва:

$$V = A * K^{\alpha} * L^{\beta} * e^{Rt} \quad (5),$$

де: e^{Rt} – фактор, що відображає вплив якісних змін у виробництві, у тому числі технічного прогресу.

Реалізація зазначеного теоретико-методичного підходу, на нашу думку, можлива на основі інтегрального показника, який поєднає в собі основні характеристики кожного показника системи оцінки економічної ефективності функціонування підприємств.

В науковій літературі виділено два основних підходи щодо оцінки економічної ефективності діяльності суб'єктів господарювання: цільовий і системний.

Цільовий метод передбачає два етапи:

- 1) визначення ступеня реалізації визначених цілей (результативність);
- 2) визначення ефективності використання всіх наявних засобів (продуктивність).

Системний метод також передбачає два підходи:

- 1) пошук необхідних засобів;
- 2) визначення ефективності використання всіх наявних засобів.

Відповідно для цільового методу використовуються наступні критерії оцінки рівня економічної ефективності:

– результативність – максимізація отриманих ефектів до поставлених цілей діяльності;

– раціональність господарювання;

– економічність – раціоналізація зв'язку між одержаними ефектами і понесеними витратами;

– корисність – максимізація різниці між доходами і витратами [5].

Системний підхід передбачає:

- пошук необхідних засобів, оцінених у абсолютних чи відносних категоріях;
- зовнішня продуктивність підприємства.

Дослідження праць вітчизняних та іноземних науковців свідчать, що питання щодо підвищення економічної ефективності виробництва та вибору системи

показників для проведення комплексного аналізу є недостатньо повно розкриті на сьогоднішній день. Тому, пропонуємо наступну систему агрегованих показників для оцінки економічної ефективності результативності підприємства (табл. 1):

Таблиця 1

Основні агреговані показники комплексного оцінювання економічної ефективності підприємств

Тип показника результативності	Приклади
Показники процесів (Process measures)	– витрати на 1 грн. виробленої та реалізованої продукції; – строк погашення дебіторської заборгованості (днів); – строк погашення кредиторської заборгованості (днів); – коефіцієнт погашення дебіторської заборгованості; – коефіцієнт погашення кредиторської заборгованості; – коефіцієнти ліквідності; – коефіцієнт оборотності запасів; – коефіцієнт оборотності основних засобів; – фондівдача; – коефіцієнт маневреності власного капіталу; – коефіцієнт оборотності власного капіталу.
Показники результатів (Output measures)	– дохід (виручка) від реалізації продукції; – валовий дохід.
Показники кінцевих ефектів та ефективності (Outcome measures)	– чистий прибуток (збиток); – рентабельність продукції; – рентабельність продаж.
Показники впливу (Impact measures)	– сума коштів, яка зекономлена протягом всього виробничого циклу; – ступінь задоволення потреб у продукції споживачів.

[Складено автором]

Економічну ефективність підприємств пропонуємо досліджувати за наступними етапами:

1) моделювання залежності обсягів випуску продукції від впливу основних факторів з метою наукового обґрунтування структури виробництва та їх прогнозування в залежності від зміни регресорів. Основою процесу побудови будь-якої економічної моделі є певні алгоритми, які обумовлюють порядок розрахунків і математичних дій, необхідних для обробки певної інформації, яка стосується об'єкту дослідження;

2) визначення системи рівнозначних показників на основі використання запропонованого комплексу показників (табл. 1), які найбільш точно характеризують економічну ефективність підприємств;

3) експертним методом на основі особливостей методики розрахунку коефіцієнта множинної рангової кореляції (конкордації або показника узгодженості думок експертів) визначити, шляхом проведення опитування експертів (провідних фахівців) вагомість кожного показника та здійснити відбір десяти найбільш вагомих характеристик економічної ефективності;

4) нормалізація значень обраних експертами десяти основних показників та на основі методу багатомірної середньої визначення інтегрального показника проведення оцінювання економічної ефективності функціонування підприємств.

Висновки. На нашу думку, теоретичний та методичний підхід до визначення економічної ефективності функціонування підприємств, який базується на: системному аналізі, що є методом оцінки структурних зв'язків системи на основі поєднання статистичних і економіко-математичних методів та дослідження впливу основних факторів на ефективність функціонування підприємств; з'ясуванні оптимальних рівнів вхідних ресурсів; оцінюванні економічної ефективності підприємств на основі моделювання та розробки інтегральних показників, використання яких дозволяє проводити адекватні порівняння, визначати галузеві рейтинги підприємств та здійснювати всебічне оцінювання ефективності діяльності підприємств.

Використані джерела:

1. Бровко Л. И. Формирование высокой эффективности молочного животноводства / Л. И. Бровко // Економіка АПК. – 1997. – № 1. – С. 61-68.
2. Кованов С. И. Экономические показатели деятельности сельского хозяйства предприятий / С. И. Кованов, В. А. Свободен. – М. : ВО “Агропромиздат”, 1991. – 216 с.
3. Мейер Маршал В. Оценка эффективности бизнеса / В. Маршал. Мейер; [пер. с англ. А. О. Корсунский]. – М. : “Вершина”, 2004. – 272 с.
4. Онищенко О. Методологічний аспект порівняльної оцінки ефективності різних форм господарювання в аграрній сфері / О. Онищенко, В. Юрчишин // Економіка України. – 1996. – № 6. – С. 63-76.
5. Статистичний збірник. Діяльність суб'єктів господарювання – 2009 рік / за ред. І. М. Жук. – К. : ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2010. – 447 с.

Кудренко Н. В. Теоретико-методические подходы к оценке экономической эффективности функционирования предприятий.

В статье рассмотрены основные теоретико-методические подходы к оценке экономической эффективности производства предприятий. Исследованы взгляды ученых по выбору и характеристики показателей оценки экономической эффективности функционирования предприятий с целью проведения комплексного анализа. Определены основные агрегированные показатели комплексной оценки экономической эффективности предприятий.

Ключевые слова: оценка, экономическая эффективность, показатели, система показателей, анализ.

Kudrenko N. V. Theoretical and methodological approaches for evaluating economic efficiency of companies.

In the article the basic methodological approaches to evaluation of economic efficiency of enterprises. Studied the views of scientists on choosing the characteristics and performance evaluation of the economic efficiency of enterprises to conduct a comprehensive analysis. The main aggregates comprehensive assessment of the economic efficiency of enterprises.

Keywords: evaluation, cost effectiveness, performance, metrics, analysis.